

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Еколого-економічний менеджмент

галузь знань 07 Управління та адміністрування
(шифр і назва галузі знань)

спеціальність 073 Менеджмент
(шифр і назва спеціальності)

факультет туризму і післядипломної та заочної освіти
(назва факультету)

рівень вищої освіти магістр

Робоча програма навчальної дисципліни «Еколого-економічний менеджмент» для студентів спеціальності 073 Менеджмент.

2 семестр (денна форма навчання), 2 семестр (заочна форма навчання)

Розробник: канд. екон. наук, доцент Гуль І.Г.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри економіки та менеджменту

Протокол від «_____» _____ 202__ року № ____

Завідувач кафедри економіки та менеджменту

(підпис)

(Н.Ф. Павленчик)

(прізвище та ініціали)

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4		Вибіркова освітня компонента	
Модулів – 1	Спеціальність 073 Менеджмент	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ - _____		Семестр	
Загальна кількість годин – 120		2-й	2-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: - аудиторних – 3 - самостійної роботи студента – 5	Рівень вищої освіти: магістр	20 год.	8 год.
		Практичні, семінарські	
		20 год.	6 год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		80 год.	106 год.
		Індивідуальні завдання	
-	-		
		Вид контролю: залік	

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета вивчення дисципліни полягає у формуванні системи знань у сфері екологічного менеджменту, надання студентам теоретичних знань та практичних навичок з питань формування системи екологічного менеджменту, аудиту, екологічного ліцензування та оподаткування.

Основними **завданнями** дисципліни є дослідження системи екологічного менеджменту та узагальнення найбільш ефективних принципів і засобів екологічного менеджменту, знання сучасних методичних прийомів та специфіки з метою досягнення професійних знань та вмінь, розвитку інтелектуальних здібностей студентів для роботи в умовах ринкових відносин.

1.3. Згідно з вимог студенти повинні досягти таких результатів навчання:

знати:

- знати основні поняття, категорії та практичний інструментарій предмету, методологію та специфіку екологічного менеджменту;

- знати основні засади екологічно ефективного виробництва, екологічного ліцензування, аудиту, оподаткування тощо;

вміти:

- вміти системно та виважено приймати управлінські рішення, що стосуються сфери екологічного менеджменту;

- вміти здійснювати оцінку різних процесів екологічного менеджменту та аудиту;

- вміти формувати власне бачення до удосконалення процесів екологічного менеджменту на різних рівнях.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Теоретико-методологічні засади еколого-економічного менеджменту

Тема 1. Теоретичні засади екологічного менеджменту

Екологічний менеджмент як міждисциплінарна наука. Сутність екологічного менеджменту, його функції та завдання. Концептуальні засади та структура системи екологічного управління.

Тема 2. Методологічні основи екологічного менеджменту

Системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту. Екологічний менеджмент, як ключова домінанта сталого розвитку. Концепція запровадження екологічного менеджменту в Україні. Законодавчо-регулююча база екологічного менеджменту.

Тема 3. Управління у сфері навколишнього середовища

Формування системи управління навколишнім середовищем. Вимоги до планування управління навколишнім середовищем. Впровадження та функціонування екологічного менеджменту

Тема 4. Формування системи екологічного менеджменту в Україні

Міжнародний підхід до екологічного менеджменту. Британський стандарт в галузі систем екологічного менеджменту BS 7750. Схема екологічного

менеджменту й аудитування EMAS. Серія міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту. Перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Прикладні засади еколого-економічного менеджменту

Тема 5. Основи екологічного аудиту

Основні поняття та типи екологічного аудиту. Завдання, ролі та розподіл відповідальності під час здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем. Порядок здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем. Впровадження екологічного аудиту в Україні.

Тема 6. Ліцензування природоохоронної діяльності

Загальні положення про систему ліцензування. Законодавчі підоснови екологічного ліцензування. Регламент отримання екологічних ліцензій.

Тема 7. Екологічна оцінка господарських рішень

Загальні положення про екологічну оцінку певного виду діяльності. Принципи та порядок проведення екологічної оцінки. Врахування результатів екологічної оцінки при прийнятті рішень.

Тема 8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту

Основні поняття екологічного страхування. Об'єкт, суб'єкт та завдання екологічного страхування. Умови укладання угоди про екологічне страхування. Світовий досвід запровадження екологічного страхування. Існуюча законодавчо-нормативна база екологічного страхування в Україні.

Тема 9. Державне управління у сфері природокористування

Принципи раціонального природокористування і управління природно-господарською збалансованістю. Форми і методи управління природокористуванням. Оцінка природних ресурсів та завдання управління природокористуванням.

Тема 10. Екологічне оподаткування

Сутність екологічного оподаткування. Удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні. Фінансові важелі та стимули природоохоронної діяльності.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі						
		л	п	с	інд	с.р.		л	п	с	інд	с.р.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
МОДУЛЬ 1. Методи і моделі прийняття управлінських рішень														
Змістовий модуль 1. Методична основа прийняття управлінських рішень														
Тема 1. Теоретичні засади екологічного менеджменту	12	2		2		8	13.5	1		0.5			12	
Тема 2. Методологічні основи екологічного менеджменту	12	2		2		8	12	1		1			10	
Тема 3. Управління у сфері навколишнього середовища	12	2		2		8	13.5	1		0.5			12	
Тема 4. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	12	2		2		8	12	1		1			10	
Разом за змістовим модулем 1	48	8		8		32	51	4		3			44	
Змістовий модуль 2. Моделі і методи фінансового управління підприємством														
Тема 5. Основи екологічного аудиту	12	2		2		8	12.5	-		0.5			12	
Тема 6. Ліцензування природоохоронної діяльності	12	2		2		8	11	0.5		0.5			10	
Тема 7. Екологічна оцінка господарських рішень	12	2		2		8	11	0.5		0.5			10	
Тема 8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	12	2		2		8	11.5	1		0.5			10	
Тема 9. Державне управління у сфері природокористування	12	2		2		8	11.5	1		0.5			10	
Тема 10. Екологічне оподаткування	12	2		2		8	11.5	1		0.5			10	
Разом за змістовим модулем 2	72	12		12		48	69	4		3			62	
Усього годин	120	20		20		80	120	8		6			106	

5. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Тема 1. Теоретичні засади екологічного менеджменту	2	0.5
2	Тема 2. Методологічні основи екологічного менеджменту	2	1
3	Тема 3. Управління у сфері навколишнього середовища	2	0.5
4	Тема 4. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	2	1
5	Тема 5. Основи екологічного аудиту	2	0.5
6	Тема 6. Ліцензування природоохоронної діяльності	2	0.5
7	Тема 7. Екологічна оцінка господарських рішень	2	0.5
8	Тема 8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	2	0.5
9	Тема 9. Державне управління у сфері природокористування	2	0.5
10	Тема 10. Екологічне оподаткування	2	0.5
Разом		20	

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Тема 1. Теоретичні засади екологічного менеджменту Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	12
2	Тема 2. Методологічні основи екологічного менеджменту Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	10
3	Тема 3. Управління у сфері навколишнього середовища Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	12
4	Тема 4. Формування системи екологічного менеджменту в Україні Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	10
5	Тема 5. Основи екологічного аудиту Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	12
6	Тема 6. Ліцензування природоохоронної діяльності Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	10
7	Тема 7. Екологічна оцінка господарських рішень Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	10
8	Тема 8. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	10
9	Тема 9. Державне управління у сфері природокористування Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	10
10	Тема 10. Екологічне оподаткування Конспекти самопідготовки. Реферат по темі семінарського заняття	8	10
Разом		80	106

7. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

1. Сутність, принципи і функції екологічного менеджменту
2. Стандарти і міжнародні рекомендації в системі екологічного менеджменту
3. Правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту

4. Система державного екологічного менеджменту
5. Теоретичні основи екологічного менеджменту
6. Екологічна експертиза як інструмент оцінювання впливу антропогенної діяльності на довкілля
7. Стандартизація як інструмент екологічного менеджменту
8. Теоретичні засади екологічної сертифікації
9. Історичні передумови та основні етапи виникнення, становлення і розвитку екологічного менеджменту
10. Аналіз сучасних підходів до побудови та використання системи управління навколишнім середовищем на підприємстві
11. Аналіз і зіставлення міжнародних стандартів екологічного менеджменту
12. Аналіз природоохоронного законодавства з точки зору інтересів екологічного менеджменту
13. Аналіз природно-ресурсного законодавства з урахуванням розвитку екологічного менеджменту та маркетингу
14. Порівняльний аналіз різних методів економічної оцінки природних ресурсів та їх значення для екологічного менеджменту
15. Комплекс кадастрів природних ресурсів та його значення для екологічного менеджменту та маркетингу
16. Порівняльний аналіз екологічних робіт, товарів і послуг в різних сегментах ринку
17. Аналіз міжнародного досвіду менеджменту і маркетингу в екології і природокористуванні на прикладі конкретних країн
18. Значення аналізу вхідних і вихідних продукційно-сировинних і енергетичних потоків для формування екологічної політики підприємства
19. Аналіз адитивно-функціональної та інтегрованої систем екологічного менеджменту
20. Роль керівництва та участь персоналу у формуванні системи екологічного менеджменту на підприємстві
21. Людські, фізичні та фінансові ресурси для реалізації екологічної політики
22. Роль екологічної освіти та підвищення кваліфікації персоналу в розвитку і поширенні системи екологічного менеджменту
23. Аналіз специфіки впровадження екологічного менеджменту та сертифікації підприємств за стандартом серії ISO 14000 в Україні
24. Моделі впровадження системи екологічного менеджменту в Україні

8. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та семінарських занять в усній та письмовій формах.

1. Опитування.
2. Перевірка завдань для самостійної роботи.
3. Перевірка матеріалів самопідготовки.

4. Виконання завдань практичних занять.

Підсумковий контроль – залік (2 семестр – денна форма; 2 семестр – заочна форма навчання).

9. ЗАЛІКОВІ ВИМОГИ

1. Екологічний менеджмент як міждисциплінарна наука
2. Сутність екологічного менеджменту, його функції та завдання
3. Концептуальні засади та структура системи екологічного управління
4. Поняття екологічного менеджменту та його актуальність на даному етапі розвитку економіки
5. Функції та завдання екологічного менеджменту
6. Охарактеризуйте основні засади системи екологічного менеджменту
7. Системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту
8. Екологічний менеджмент як ключова домінанта сталого розвитку
9. Концепція запровадження екологічного менеджменту в Україні
10. Законодавчо-регулююча база екологічного менеджменту
11. Підсистеми, що входять до складу структури екологічного менеджменту
12. Методологія дослідження проблеми становлення і розвитку екологічного менеджменту в Україні
13. Пріоритетні завдання у сфері екологічного законодавства в Україні
14. Формування системи управління навколишнім середовищем
15. Вимоги до планування управління навколишнім середовищем
16. Впровадження та функціонування екологічного менеджменту
17. Міжнародний підхід до екологічного менеджменту
18. Серія міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту
19. Перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні
20. Перспективи впровадження екологічного менеджменту в Україні
21. Функцій екологічного менеджменту, що терміново необхідні до виконання в Україні
22. Основні поняття та типи екологічного аудиту
23. Завдання, ролі та розподіл відповідальності під час здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем
24. Порядок здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем
25. Впровадження екологічного аудиту в Україні
26. Екологічний аудит, як ринковий механізм природокористування
27. Сутність та необхідність екологічного аудиту
28. Нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері екологічного аудиту в Україні
29. Відмінності між екологічною інспекцією, експертизою та аудитом
30. Загальні положення про систему ліцензування
31. Законодавчі підоснови екологічного ліцензування
32. Регламент отримання екологічних ліцензій

33. Обґрунтуйте або спростуйте роль ліцензування, як ефективного засобу регулювання природокористування
34. Охарактеризуйте встановлення екологічних вимог та обмежень у екологічному ліцензуванні
35. Поясніть зміст отримання ліцензії на право користування природними ресурсами
36. Принципи та порядок проведення екологічної оцінки
37. Врахування результатів екологічної оцінки при прийнятті рішень
38. Система здійснення екологічної оцінки
39. Сутність та роль екологічної оцінки
40. Спеціалізовані органи екологічного оцінювання
41. Основні поняття екологічного страхування. Об'єкт, суб'єкт та завдання екологічного страхування
42. Умови укладання угоди про екологічне страхування
43. Світовий досвід запровадження екологічного страхування
44. Існуюча законодавчо-нормативна база екологічного страхування в Україні
45. Принципи раціонального природокористування і управління природно-господарською збалансованістю
46. Форми і методи управління природокористуванням
47. Оцінка природних ресурсів та завдання управління природокористуванням
48. Принципи раціонального природокористування
49. Природні ресурси, як об'єкт управління
50. Оцінка природних ресурсів для прийняття управлінських рішень
51. Сутність екологічного оподаткування
52. Удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні
53. Фінансові важелі та стимули природоохоронної діяльності
54. Сутність екологічного оподаткування
55. Сутнісні особливості екологічного податку
56. Механізм плати за забруднення навколишнього природного середовища
57. Перспективи розвитку та удосконалення екологічного оподаткування
58. Формування системи управління навколишнім середовищем
59. Вимоги до планування управлінням навколишнім середовищем
60. Основні відмінності між поняттями екологічне управління і екологічний менеджмент
61. Впровадження та функціонування екологічного менеджменту
62. Сутність поняття «стійкий розвиток»
63. Мета екологічної політики підприємства
64. Заходи щодо удосконалення системи екологічного управління і планування

10. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ВИДАМИ КОНТРОЛІВ

Форма навчання	Поточне тестування та самостійна робота										Сума	
	Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2							
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
Денна (усього балів)	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	100
Опитування на семінарах	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6		
Конспекти самопідготовки	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2		
Практична робота	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Самостійні роботи	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2		
Заочна (усього балів)	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10		
Опитування на семінарах	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6		
Конспекти самопідготовки	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2		
Практична робота	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Самостійні роботи	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2		

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
68-74	D		
61-67	E	задовільно	
35-60	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Теми та зміст семінарських занять

Семінарське заняття №1

Теоретичні засади екологічного менеджменту

Питання до семінарського заняття

- 1.1. Екологічний менеджмент як міждисциплінарна наука
- 1.2. Сутність екологічного менеджменту, його функції та завдання
- 1.3. Концептуальні засади та структура системи екологічного управління

Семінарське заняття №2

Методологічні основи екологічного менеджменту

Питання до семінарського заняття

- 2.1. Системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту
- 2.2. Екологічний менеджмент, як ключова домінанта сталого розвитку
- 2.3. Концепція запровадження екологічного менеджменту в Україні
- 2.4. Законодавчо-регулююча база екологічного менеджменту

Семінарське заняття №3

Управління у сфері навколишнього середовища

Питання до семінарського заняття

- 3.1. Формування системи управління навколишнім середовищем
- 3.2. Вимоги до планування управління навколишнім середовищем
- 3.3. Впровадження та функціонування екологічного менеджменту

Семінарське заняття №4

Формування системи екологічного менеджменту в Україні

Питання до семінарського заняття

- 4.1. Міжнародний підхід до екологічного менеджменту
- 4.2. Британський стандарт в галузі систем екологічного менеджменту BS 7750
- 4.3. Схема екологічного менеджменту й аудитування EMAS
- 4.4. Серія міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту
- 4.5. Перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні

Семінарське заняття №5

Основи екологічного аудиту

Питання до семінарського заняття

- 5.1. Основні поняття та типи екологічного аудиту
- 5.2. Завдання, ролі та розподіл відповідальності під час здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем
- 5.3. Порядок здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем
- 5.4. Впровадження екологічного аудиту в Україні

Семінарське заняття №6
Ліцензування природоохоронної діяльності

Питання до семінарського заняття

- 6.1. Загальні положення про систему ліцензування
- 6.2. Законодавчі підоснови екологічного ліцензування
- 6.3. Регламент отримання екологічних ліцензій

Семінарське заняття №7
Екологічна оцінка господарських рішень

Питання до семінарського заняття

- 7.1. Загальні положення про екологічну оцінку певного виду діяльності
- 7.2. Принципи та порядок проведення екологічної оцінки
- 7.3. Врахування результатів екологічної оцінки при прийнятті рішень

Семінарське заняття №8
Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту

Питання до семінарського заняття

- 8.1. Основні поняття екологічного страхування
- 8.2. Об'єкт, суб'єкт та завдання екологічного страхування
- 8.3. Умови укладання угоди про екологічне страхування
- 8.4. Світовий досвід запровадження екологічного страхування
- 8.5. Існуюча законодавчо-нормативна база екологічного страхування в Україні

Семінарське заняття №9
Державне управління у сфері природокористування

Питання до семінарського заняття

- 9.1. Принципи раціонального природокористування і управління природно-господарською збалансованістю
- 9.2. Форми і методи управління природокористуванням
- 9.3. Оцінка природних ресурсів та завдання управління природокористуванням

Семінарське заняття №10
Екологічне оподаткування

Питання до семінарського заняття

- 10.1. Сутність екологічного оподаткування
- 10.2. Удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні
- 10.3. Фінансові важелі та стимули природоохоронної діяльності

12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Мельник Л.М. Конспект лекцій з дисципліни «Екологічне управління інноваційним розвитком підприємства» для студентів спеціальності «Управління інноваційною діяльністю» усіх форм навчання / Л.М. Мельник. – Тернопіль : ПП Паляниця В.А., 2015. – 74 с.
2. Організація та управління в природоохоронній діяльності: навч. посіб. / Н.М. Самойленко, Д.В. Райко, В.І. Аверченко. – Харків: НТУ «ХП», Видавництво «Лідер», 2018. – 174 с.
3. Теоретико-методологічні аспекти формування екологічної політики в системі національної економіки України на інноваційних засадах розвитку. Монографія / за наук. редакцією д-ра екон. наук, проф. Д.Солохи. – Київ: КНУКіМ, 2018. – 136 с.
4. Шерстюк Р.П. Конспект лекцій з дисципліни «Екологічне управління та безпека бізнесу» / уклад. Шерстюк Р.П., Малюта Л.Я., Мельник Л.М. – Тернопіль, 2017. – 338 с.

Додаткова

1. Бобровський А.Л. Екологічний менеджмент: підручник / А.Л.Бобровський. Суми: Унів. кн., 2009. 586 с.
2. Галушкіна Т.П., Грановська Л. М. Екологічний менеджмент та аудит: Навчальний посібник. (в II частинах). Херсон, 2012. 421 с.
3. Мельник Л.Г. Економіка розвитку: ученик / Л.Г. Мельник. - Суми: Университетская книга, 2013. - 784 с.
4. ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.
5. ДСТУ ISO 14004-97. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.
6. ДСТУ ISO 9001-2001. Системи управління якістю. Вимоги. –Київ: Держстандарт України, 2001.
7. Екологічне управління : підручник / В.Я. Шевчук; Ю.М. Саталкін; Г. О.Білявський; В. М. Навроцький; В.В. Гетьман. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
8. Організація управління в екологічній діяльності: [підручник для студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Н. В. Максименко, В. В. Задніпровський, Р. О. Квартенко; вид. 3-тє, перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 282 с.

Інформаційні ресурси інтернет

1. Державний комітет статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
2. Європейський центральний банк. – Режим доступу: www.ecb.europa.eu.
3. Законодавство України. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
4. Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу: www.icps.kiev.ua.

5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: www.me.gov.ua.
6. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.
7. Національний банк України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
8. Світовий банк. – Режим доступу: www.worldbank.org.
9. Центр соціально-економічних досліджень. – Режим доступу: www.case-ukraine.com.ua.